

Бойко В.Я.,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Питання процесуального статусу підозрюваного завжди привертало увагу вчених-юристів та практиків. Своєї актуальності ці питання знову набули в сучасний період підготовки проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України. В першу чергу це стосується таких питань як визначення поняття підозрюваного, момент, з якого особа повинна набувати статусу підозрюваного, підстави, що дозволяють притягнути особу як підозрюваного в справі. Саме вони і складають предмет нашого дослідження.

В сучасний період цим питанням присвячені праці таких вчених-процесуалістів як С.П. Бекешко, Є.А. Матвієнко, Б.А. Денежкін, А.А. Гриненко, Г.К. Кожевников, С.Ф. Шумилин, Л.Д. Кудинов, А.Р. Михайленко, Р.І. Назаренко.

У відповідності із ст. 43¹ КПК України, особа визнається підозрюваним у двох випадках: якщо вона затримана по підозрінню у вчиненні злочину і якщо щодо неї застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого. В зв'язку із доповненням ст. 98 КПК України вимогою порушувати кримінальну справу у відношенні конкретної особи, в юридичній літературі постало питання процесуального статусу такої особи, оскільки в чинному КПК України законодавець його не визначив, що нерідко призводило на практиці до порушення прав та законних інтересів таких осіб. Так, зокрема, мали місце випадки, коли на таку особу покладался обов'язок давати показання щодо обставин, які стали підставою для порушення щодо неї кримінальної справи. Вона попереджалась про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і дачу завідомо неправдивих показань, а це, безумовно, є одним з найбільш грубих порушень принципу забезпечення права на захист законних інтересів цієї особи. У зв'язку з цим, обґрунтованим слід визнати висловлені в юридичній літературі пропозиції вчених-процесуалістів про необхідність розширення законодавчого визначення поняття підозрюваного, поширивши статус цього учасника процесу на особу, відносно якої порушена кримінальна справа з моменту винесення постанови про порушення щодо неї кримінальної справи і з наданням їй з цього моменту всіх передбачених ч.2 ст. 43¹ КПК України прав [1, с. 57-58; 2, с. 131; 3, с. 42]. Слід зазначити, що саме по такому шляху пішли і автори проекту нового КПК України, які визначають поняття підозрюваного як особи, до якої застосовано затримання за підозрінням у вчиненні злочину, інший запобіжний захід до притягнення її як обвинуваченого і особи, щодо якої порушено кримінальну справу.

Оскільки затримання особи за підозрінням у вчиненні злочину, чи застосування до неї іншого запобіжного заходу або порушення кримінальної справи щодо конкретної особи являють собою процесуальні рішення, то процесуальним документом, який ставить особу в становище підозрюваного повинна стати мотивована постанова, яка повинна відповідати всім вимогам, що пред'являються до усіх процесуальних рішень, тобто вона повинна відповідати вимогам законності та обґрунтованості.

Слід зазначити, що саме на цій основі свого часу деякі вчені-процесуалісти дійшли висновку, що в основу рішення про визнання особи підозрюваним, покладені не конкретні фактичні дані

(докази), а сам факт застосування затримання або запобіжного заходу [1, с. 61-62; 2, с. 432] і пропонували сформулювати поняття підозрюваного таким чином: “Підозрюваним визнається особа відносно якої є дані як про таку, що вчинила злочин, якщо виникла необхідність порушення у відношенні неї кримінальної справи або застосування заходів процесуального примусу”.

Поділяючи позицію вказаних авторів в тому, що затримання підозрюваного або застосування до нього запобіжного заходу виступають лише як результат по відношенні до фактичних даних, які свідчать про його причетність до вчинення злочину, разом з тим, слід зауважити, що у запропонованому авторами визначенні поняття підозрюваного нечітко вказано момент появи цього учасника кримінального процесу. Саме тому, визначення поняття підозрюваного, яке дається в ст. 43¹ КПК України, законодавець пов’язував, як видається, з моментом набуття цим суб’єктом процесуального статусу підозрюваного, наділивши його з цього часу суб’єктивними правами і забезпечивши можливість їх активної реалізації. Разом з тим, це зовсім не означає, що в основу рішення про визнання особи підозрюваним покладений лише сам факт затримання особи чи застосування до неї запобіжного заходу.

Першоосновою для визнання особи підозрюваним законодавець встановлює достатні фактичні дані, які дають підставу підозрювати особу у вчиненні злочину, хоча вони закріплені і не в статті КПК України, яка визначає поняття підозрюваного, а в інших статтях кримінально-процесуального закону України (ст.ст. 106, 148, 151, 152 КПК України та інші).

У зв’язку з цим, для більш чіткого визначення підстав для визнання особи підозрюваним, пункт 1 і 2 ст. 43¹ КПК України, доцільно було б доповнити положеннями наступного змісту: “Підозрюваним визнається:

1. особа, щодо якої порушена кримінальна справа;
2. особа, затримана по підозрінню у вчиненні злочину на підставах і в порядку, які передбачені ст.ст. 106, 115, 165² цього Кодексу;
3. особа, до якої застосовано інший запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого на підставах і в порядку, які встановлені Розділом 13 цього Кодексу”¹.

В рамках нашого дослідження науковий інтерес становить питання, яке пов’язане із висловленою в юридичній літературі пропозицією про закріплення в КПК України норми, яка б регламентувала на початковому етапі досудового провадження таку процесуальну дію як доставлення особи, яку застали при безпосередньому готуванні до злочину, в момент його вчинення або відразу після його вчинення до органу дізнання, слідчого, прокурора і про доповнення на цій основі Розділу 3 КПК України окремою нормою, в якій закріпити правовий статус особи, щодо якої буде здійснюватися така процесуальна дія, назвавши цього суб’єкта правовідносин особою, запідозреною у вчиненні злочину [4, с. 11].

Така пропозиція навряд чи може бути прийнятною з наступних міркувань. Перш за все, викликає сумніви викладена вище позиція щодо підстав для визнання особи запідозреною у вчиненні злочину. Якщо такою підставою вважати доставлення особи, яку застали при безпосередньому готуванні до злочину, в момент його вчинення або відразу після його вчинення до органу дізнання, слідчого, прокурора, то таке доставлення особи, по суті, виступає примусовою дією, заходом процесуального примусу, що пов’язане із обмеженнями особистої свободи громадян, а тому повинно застосовуватися лише при наявності достатніх підстав і тільки після порушення кримінальної справи. Застосування заходів процесуального примусу без порушення кримінальної справи є суттєвим порушенням однієї із умов законності примусового впливу на досудових стадіях процесу. Крім того, це істотно ускладнило б процес розмежування підстав для визнання особи підозрюваним і запідозреною у вчиненні злочину.

Адже, однією з підстав для визнання особи підозрюваним КПК України називає затримання особи по підозрінню у вчиненні злочину (ст. 43¹ КПК України). При цьому, гарантією законності затримання є те, що таке затримання може застосовуватись лише при наявності передбачених кримінально-процесуальним законом підстав і умов (ст. 106 КПК України) при здійсненні прокурорського нагляду і судового контролю за законністю застосування цього заходу кримінально-процесуального примусу. В свою чергу, підставами затримання є достатні фактичні дані, які вказують на причетність особи до вчинення злочину. Такими підставами КПК України (ч.1 і 2 ст. 106 КПК) називає наступні:

- 1) коли особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;
- 2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин;
- 3) коли на підозрюваному або на його одягу, при ньому або в його житлі буде виявлено явні сліди злочину.

Спеціальні умови затримання викладені стосовно другої групи підстав. При наявності інших даних, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину, можливість затримання особи закон (ч.2 ст. 106 КПК України) пов'язує можливість затримання особи лише з такими обставинами:

1. коли ця особа намагалася втекти;
2. або коли вона не має постійного місця проживання;
3. або коли не встановлено особи підозрюваного.

Тому, виходячи із змісту першої групи підстав для затримання особи по підозрінню у вчиненні нею злочину (ч.1 ст. 106 КПК України), можна дійти висновку, що вони фактично співпадають з підставами для визнання особи запідозреною у вчиненні злочину, що розглянуті нами вище, а це істотно ускладнило б процес розмежування їх процесуального статусу і викликало б непорозуміння під час застосування їх в практичній діяльності органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес.

По-друге, перераховані вище підстави та умови стосовно до затримання підозрюваного (ст. 106 КПК України) вказують на очевидну причетність особи до вчинення злочину, а тому ця міра кримінально-процесуального примусу носить невідкладний характер і полягає в тимчасовій ізоляції такої особи від суспільства, в позбавленні її волі з метою запобігти її ухиленню від слідства та суду, знищенню чи фальсифікації доказів, продовженню нею злочинної діяльності і спрямована на забезпечення швидкого і повного розкриття злочину, викриття винних осіб та успішного виконання інших завдань кримінального судочинства.

Застосування цієї міри процесуального примусу до запідозреної особи в такому випадку виключається, оскільки доставлення такої особи до органу дізнання, слідчого та прокурора здійснювалося б з метою перевірки наявності чи відсутності підстав для її затримання як підозрюваного. Причому така перевірка може здійснюватися протягом певного часу і в умовах, що не пов'язані з позбавленням волі такої особи. Звідси не виключена можливість того, що протягом строку такої перевірки ця особа може ухилитися від слідства і суду, знищити або сфальсифікувати докази чи іншим чином перешкодити встановленню істини у справі, що може істотно зашкодити її успішному розслідуванню та виконанню інших завдань кримінального судочинства. З цих міркувань введення в кримінальний процес такого учасника як запідозрена особа видається недоцільним.

В сучасних умовах побудови правової держави, створення в нашій країні судочинства охоронного типу, основна мета якого – посилення правового захисту особи, в новому КПК

Україні необхідно більш чітко і повно визначити правовий статус підозрюваного, так само, як і інших учасників кримінального процесу. Вдосконалення правового статусу цього учасника процесу повинно здійснюватися в напрямку розширення його процесуальних прав та зміцнення гарантій їх реалізації та захисту. В новому КПК України процесуальні права підозрюваного слід було б урівняти з процесуальними правами обвинуваченого.

Зокрема, підозрюваний повинен бути наділений правом одержати копію постанови про порушення проти нього кримінальної справи або копію постанови про застосування до нього іншого запобіжного заходу; давати показання і заявляти клопотання рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє; безоплатно користуватись допомогою перекладача; брати участь у проведенні слідчих дій, які проводяться за його клопотанням чи клопотанням його захисника; з дозволу дізнавача, слідчого брати участь у проведенні інших слідчих дій; знайомитися з протоколами слідчих дій, виконаних за його участю та подавати на них зауваження; приносити скарги на дії (бездіяльність) і рішення дізнавача, слідчого, прокурора та суду; брати участь в судовому засіданні при перевірці судом правомірності його затримання і при вирішенні питання про обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

В новому КПК України, поряд з правами, в окремій статті повинні бути визначені і конкретні обов'язки підозрюваного, зокрема, з'являтися за викликом дізнавача, слідчого чи прокурора; не перешкоджати встановленню істини шляхом знищення, фальсифікації доказів, залякування чи підкупу свідків, потерпілих чи вчинення інших протиправних дій; дотримуватися режиму обраної щодо нього міри запобіжного заходу; не перешкоджати виконанню рішень дізнавача, слідчого та прокурора про освідування, одержання зразків для порівняльного дослідження, поміщення до медичного закладу для проведення експертизи та інших процесуальних рішень. Невиконання цих обов'язків повинно бути забезпечено відповідними санкціями.

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків.

По-перше, в законодавстві необхідно більш чітко визначити поняття підозрюваного, поширивши статус цього учасника процесу на особу, щодо якої порушена кримінальна справа. У зв'язку з цим, ст. 43¹ КПК України слід було б доповнити новим пунктом 3 такого змісту:

“Підозрюваним визнається: особа, щодо якої порушена кримінальна справа.”

По-друге, оскільки підставою для визнання особи підозрюваним в разі її затримання по підозрінню у вчиненні злочину або застосування до неї іншого запобіжного заходу виступає не сам факт затримання особи чи застосування до неї іншого запобіжного заходу, а достатні фактичні дані, що вказують на причетність особи до вчинення злочину, то п.2 ст. 43¹ КПК України після слів “особа, затримана по підозрінню у вчиненні злочину” необхідно доповнити положенням наступного змісту: “на підставах і в порядку, які передбачені ст.ст. 106, 115, 165² КПК цього Кодексу”.

По-третє, оскільки до підозрюваного можуть бути застосовані такі заходи кримінально-процесуального примусу, які істотно обмежують його конституційне право на свободу та особисту недоторканість, то з метою найбільш повного забезпечення його права на захист, в новому КПК України слід було б розширити процесуальні права підозрюваного, зрівнявши їх з правами обвинуваченого. Крім того, поряд з правами, в окремій статті кримінально-процесуального закону повинні бути закріплені і конкретні обов'язки підозрюваного.

По-четверте, слід визнати недоцільним введення в кримінальний процес такого учасника як запідозрена особа, оскільки це ускладнить розмежування цього учасника з особою підозрюваного і призведе до непорозумінь на практиці.

Розглянуті вище напрямки вдосконалення процесуального статусу підозрюваного сприятимуть підвищенню його активності в реалізації та захисті своїх процесуальних прав, відстоюванні законних інтересів, найбільш ефективному здійсненню його права на захист.

Література

1. *Гриненко А.В., Кожевніков Г.К., Шумилин С.Ф. Принцип презумпції невинності и его реализация в досудебном уголовном процессе. – Харьков: Консум, 1997.*
2. *Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан – К.: Юринком Интер, 1999.*
3. *Кудинов Л.Д. Обвинительная направленность уголовного расследования и пути ее устранения // Формы досудебного производства и их совершенствование. – Волгоград: Изд-во ВСШ МВД СССР, 1989.*
4. *Назаренко Р.І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001.*

¹ Формулюючи п.2 ст. 431 КПК України, ми виходили з того, що у відповідно до змін, які внесені до КПК України Законом від 21. 06. 2001 р. , затримання підозрюваного є тимчасовим запобіжним заходом.

Козутич Т.Т.,

доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ СУДОВОГО ДОПИТУ

Відомо, що основним процесуальним засобом доказування під час досудового розслідування та судового слідства є допит. Без цієї слідчої дії не може відбутись провадження у жодній кримінальній справі. У матеріалах кримінальної справи можуть бути відсутні огляд місця події (зокрема у справах про розкрадання, вчинювані матеріально-відповідальними особами), пред'явлення для впізнання, освідування, відтворення обстановки і обставин події тощо, але протокол допиту буде завжди.

На сьогоднішній день, у зв'язку із наявними та очікуваними в майбутньому суттєвими змінами у кримінально-процесуальному законодавстві, значення допиту у вирішенні завдань кримінального судочинства дедалі зростає і ще більше зросте.

Від умілого проведення в суді допитів чи не найбільше залежить постановлення законного та обгрунтованого рішення. Через це питання тактики судових допитів відіграють пріоритетну роль в організації й проведенні судового слідства. Однак метою цього короткого дослідження є дещо інше, а саме спроба з'ясувати ознаки, за якими судовий допит відрізняється від допиту на досудовому слідстві. Це, власне, дозволить більш аргументовано підійти до основного, вищезазначеного питання, яке потребує окремого спеціального дослідження.

Якщо коротко проаналізувати дослідження і публікації, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, то варто зазначити, що такі є [1; 2; 3], однак їх недостатньо, більшість із них стали бібліографічною рідкістю, а тому безпідставно заперечувати науково-практичну актуальність питання дослідження особливостей проведення допиту у суді. Не менш актуальним є питання аналізу суттєвих відмінностей між досудовим і судовим допитом.